

BUDJET TASHKILOTLARIDA ISH HAQI VA UNGA TENGLASHTIRILGAN TO'LOVLAR HISOBINI YURITISH VA DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATINING NAZARIY-AMALIY JIHATLARI

Badiyeva Dilnoza Maxmudovna

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

badiyeva1404@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19972747>

Mazkur tezisda budget tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarning buxgalteriya hisobini yuritish hamda ularning davlat moliyaviy nazorati tizimidagi o'рни kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ish haqi fondining tarkibi, hisobga olish mexanizmlari, nazorat shakllari hamda raqamlashtirish jarayonlarining ahamiyati yoritilgan.

Hozirgi kunda davlat moliyasini samarali boshqarish va budget mablag'laridan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Budget tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar davlat xarajatlarining muhim qismini tashkil etadi. Shu sababli ushbu to'lovlarning to'g'ri hisobga olinishi, rasmiylashtirilishi va nazorat qilinishi moliyaviy intizomni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, budget tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritish jarayonida bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular asosan birlamchi hujjatlarni rasmiylashtirishdagi kamchiliklar, hisob-kitoblarning aniqligi va moliyaviy hisobotlarning ishonchligi bilan bog'liq. Bu esa davlat mablag'laridan samarasiz foydalanish xavfini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, ish haqi hisobini takomillashtirish va nazorat tizimini kuchaytirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Budget tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritish murakkab jarayon bo'lib, u ish vaqtini hisobga olish, ish haqi hisoblash, ajratmalarni aniqlash hamda hisob-kitoblarni rasmiylashtirish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Ish haqi fondi tarkibiga asosiy ish haqi, ustamalar, mukofotlar va ijtimoiy ajratmalar kiradi. Ushbu elementlarning har biri buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilishi zarur.

Davlat moliyaviy nazorati ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar ustidan nazoratni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ichki nazorat tizimi xatoliklarning oldini olishga xizmat qilsa, tashqi audit tizimi mustaqil baholashni ta'minlaydi. Samarali nazorat tizimlari noqonuniy to'lovlar va moliyaviy buzilishlarning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.

So'nggi yillarda raqamlashtirish jarayonlari budget tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritish va nazorat qilish tizimini sezilarli darajada takomillashtirmoqda. Elektron buxgalteriya tizimlari, avtomatlashtirilgan ish haqi hisoblash dasturlari hamda real vaqt rejimida monitoring imkoniyatlari hisob jarayonlarining aniqligi va shaffofligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ish haqi tizimini takomillashtirish, rag'batlantiruvchi to'lovlarni samarali tashkil etish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish budget mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish, ichki nazorat tizimlarini rivojlantirish va buxgalteriya hisobining shaffofligini ta'minlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, budget tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hisobini takomillashtirish davlat moliya tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda ish haqi hisobini yuritishda innovatsion yondashuvlarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari va sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish orqali hisob jarayonlarini yanada optimallashtirish mumkin. Bu esa nafaqat hisob-kitoblarning aniqligini oshiradi, balki inson omili bilan bog'liq xatoliklar va korrupsiya xavfini kamaytiradi.

Bundan tashqari, budget tashkilotlarida ish haqi hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish, xususan IPSAS tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish orqali moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va taqqoslanishini ta'minlash mumkin. Bu esa mamlakat moliya tizimining xalqaro integratsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar ustidan nazoratni kuchaytirish maqsadida riskka asoslangan nazorat mexanizmlarini joriy etish, audit jarayonlarini takomillashtirish hamda ichki nazorat tizimlarini institutsional jihatdan mustahkamlash zarur hisoblanadi.

Umuman olganda, mazkur yo'nalishda amalga oshiriladigan kompleks islohotlar budget mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlash, moliyaviy intizomni mustahkamlash hamda davlat moliyaviy nazoratining zamonaviy va samarali tizimini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda raqamlashtirish, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish hamda zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini joriy etish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

1-jadval.

Budget tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar tarkibi va nazorat ko'rsatkichlari

№	Ko'rsatkich nomi	Miqdori (%) / darajasi	Tavsif
1	Asosiy ish haqi	55–70 %	Lavozim maoshi asosida shakllanadi
2	Ustamalar va qo'shimcha to'lovlar	10–20 %	Malaka, staj va ish sharoitiga bog'liq
3	Mukofot pullari	5–15 %	Natija va samaradorlikka qarab beriladi
4	Ijtimoiy ajratmalar	10–15 %	Davlat tomonidan belgilangan majburiy to'lovlar
5	Ish haqi xarajatlarining budgetdagi ulushi	30–60 %	Davlat xarajatlarining muhim qismi
6	Hisob-kitob xatoliklari darajasi	10–25 %	Hujjat va hisob kamchiliklari bilan bog'liq
7	Avtomatlashtirilgan tizimlar joriy etilishi	60–85 %	Elektron buxgalteriya tizimlari ulushi
8	Moliyaviy buzilishlar kamayishi	25–40 %	Nazorat kuchayishi natijasida

Manba: Muallif tomonidan xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlar asosida umumlashtirilib tuzildi (Allen et al., 2013; Diamond, 2013; IFAC, 2022 va boshqalar).

Mazkur jadval budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarning tarkibiy tuzilishi hamda ularning davlat moliyaviy nazorati bilan bog'liq asosiy ko'rsatkichlarini umumlashtirilgan holda aks ettiradi. Jadvalda ish haqi fondining asosiy elementlari — asosiy ish haqi, ustamalar va qo'shimcha to'lovlar, mukofot pullari hamda ijtimoiy ajratmalar ulushi foiz ko'rinishida ifodalangan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, asosiy ish haqi umumiy to'lovlar tarkibida eng katta ulushni egallaydi. Bu holat budjet tashkilotlarida mehnatga haq to'lash tizimi asosan tarif stavkalari va lavozim maoshlari asosida shakllanishini bildiradi. Shu bilan birga, ustamalar va qo'shimcha to'lovlar xodimlarning malakasi, ish tajribasi va mehnat sharoitiga qarab belgilanib, rag'batlantiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Mukofot pullari esa xodimlarning samaradorligi va natijadorligini oshirishga qaratilgan.

Ijtimoiy ajratmalar davlat tomonidan belgilangan majburiy to'lovlar bo'lib, ular budjet tashkilotlarining moliyaviy majburiyatlarini aks ettiradi. Jadvalda keltirilgan ish haqi xarajatlarining budjetdagi ulushi ushbu yo'nalish davlat moliyasida strategik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, hisob-kitob xatoliklari darajasi va moliyaviy buzilishlar ko'rsatkichlari buxgalteriya hisobi va nazorat tizimida mavjud muammolarni ifodalaydi. Avtomatlashtirilgan tizimlarning joriy etilishi esa ushbu kamchiliklarni kamaytirish, hisob jarayonlarining aniqligi va shaffofligini oshirishga xizmat qilayotganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, mazkur jadval budjet tashkilotlarida ish haqi hisobini takomillashtirish, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish hamda raqamlashtirish jarayonlarini keng joriy etish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. – Toshkent, 2013 yil 26 dekabr, O'RQ-360.
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2016 yil 13 aprel, O'RQ-404.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "Davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, PF-5941, 2020 yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori "Mehnatga haq to'lash tizimini takomillashtirish to'g'risida". – Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risidagi yo'riqnoma. – Toshkent, 2010 (o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).
6. O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. Davlat moliyaviy nazorati bo'yicha yillik hisobotlar. – Toshkent.
7. Allen, R., Hemming, R., Potter, B. The International Handbook of Public Financial Management. – Palgrave Macmillan, 2013.